

ve'l-^culûmi'l-insâniyye mühdât ilâ ismi'l-merhûm ed-Duktûr 'Alî Sâmi en-Neşşâr, İskenderiye 1985, s. 9-27).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Reyân, *Târîhu'l-fikri'l-felsefî fi'l-İslâm*, İskenderiye 1986, tür.yer.; a.m.f., *Uşûlü'l-felsefeti'l-İşrâkiyye 'inde Şihâbiddin es-Sühreverdî*, İskenderiye 1987, tür.yer.; a.m.f., *Târîhu'l-fikri'l-felsefî: Aristû ve'l-medârisü'l-müte'ahhira*, İskenderiye 2007, tür.yer.; Hâlid Ahmed Harbî, "Ebû Reyân: Müfekkîr 'Arabî mu'âşîr", *el-Felsefe fi'l-uşûni'l-'Arabî fi mi'etî 'âm*, Beyrut 2002, s. 268-282; "es-Sîretü'z-zâtîyye ve'l-a'mâlü'l-îlmîyye li'l-üstâz ed-duktûr Muhammed 'Alî Ebî Reyân", *Mecelletü'l-cem'iyeti'l-felsefiyyeti'l-Mişriyye*, V/5 (1996), s. 7-15; Ahmed Abdülhalîm Atye, "Cühüdü Ebî Reyân el-felsefiyye", a.e., s. 77-120; Abdurrahman İsevî, "ed-Duktûr Ebû Reyân el-Eb", a.e., s. 123-127; Mustafa Neşşâr, "Ebû Reyân, Muhammed 'Alî", *Mv.AU*, X, 511-515.

AYŞEGÜL METE

EBÛ SAİD ŞAH

(أبو سعيد شاه)

Ebû Saîd Muhammed
b. Safiyyi'l-kadr b. Azizi'l-kadr
el-Fârûki el-Müceddidî ed-Dihlevî
(ö. 1250/1835)

Nakşibendî-Müceddidî şeyhi.

2 Zilkade 1196'da (9 Ekim 1782) Delhi'ye sekiz konak mesafede bulunan Râmpûr'da (Mustafaâbâd) dünyaya geldi. İlk tarikat terbiyesini bir Müceddidî şeyhi olan babasından aldı. Dönemin önde gelen âlimlerinden ilim tahsil etti. Bunlar arasında Müftî Şerefüddin'in önemli bir yeri vardır. Ayrıca Şah Veliyyullah ed-Dihlevî'nin oğulları Refiuddin ed-Dihlevî ve Abdülazîz ed-Dihlevî ile dayısı Mevlvî Sirâc Ahmed b. Muhammed Mürşid'den hadis ve tefsir okudu. Tecvid ilmini Kârî Nesîm'den öğrendi. Hattat Kelev Han'dan yazı meşketi. 15 Cemâziyelâhîr 1244 (23 Aralık 1828) tarihinde tamamladığı bir mushaf nüshası, Nisan 1967'ye kadar torunlarından Muhammed Mazhar Şah'ın Medine'deki tekkesinde bulunuyordu. Babası, Ebû Saîd'deki tasavvuf yeteneğini görünce dedelerinin tarikatına mensup bir şeyh aramasını söyledi. Ebû Saîd, silsilesi İmâm-ı Rabbânî'nin torunlarından Muhammed Zübeyr'e ulaşan ve Râmpûr'da Hâfız Cemâlullah'tan Kâdirî hilâfeti de alarak onun dergâhında postnişin olan Şah Dergâhî'ye intisap etti. Yaklaşık on iki yıl boyunca şeyhine hizmet etti, ondan Kâdirî icâzeti ve hilâfeti aldı. Daha hayatta iken Şah Dergâhî'nin halifesi olarak irşada başladı. Aynı şeyhten Müceddidî ve Çiştî hilâfeti de aldığı rivayet edilmektedir.

Râmpûr'da kısa zamanda şöhreti yayılan Ebû Saîd Şah'ın binden fazla müridi oldu. Bu sıralarda vahdet-i vücûda dair sözler söylemeye, zikir halkalarında kendisinden vecd ve istiğrak halleri zuhur etmeye başladı. İmâm-ı Rabbânî'nin *Mektûbât*'ında anlattığı makamlara henüz tam anlamıyla ulaşamadığı düşüncesiyle irşad vazifesini bırakıp seyrüslûkünü tamamlamak için kendisine yeni bir mürşid aramaya başladı. Pânîpet (Panipat) şehrinde bulunan Müceddidî şeyhi Mazhar Cân-ı Cânân'ın önde gelen halifelerinden Kadî Senâullah-ı Pânîpetî'ye mektup yazarak bu arzusunun bildirdi. Senâullah-ı Pânîpetî ona Delhi'de Hânkâh-ı Mazhariyye'de bulunan Abdullah ed-Dihlevî'ye gitmesini tavsiye etti. Bunun üzerine 1225 (1810) yılının başlarında Delhi'ye gitti. Abdullah ed-Dihlevî kendisine çok saygı gösterdi ve kendi yerine irşad makamına geçmesini teklif etti. Buraya bir mürid olarak geldiğini söylemesi üzerine Dihlevî bu tavrını beğenerek onu müridliğe kabul etti. Kısa zamanda şeyhinin büyük tevaccühüne mazhar oldu. Râmpûr'a gitmesini gerektiren bir durum ortaya çıkınca mürşidi kendisine, Müceddidiyye hilâfetine yan sıra aynı mecliste bulunan Hâlid el-Bağdâdî ve Mevlvî Beşâretullah Behrâyüci ile yan yana oturarak Çiştîyye ve Kâdiriyye tarikatlarından da hilâfet verdi, müridlerinin bir kısmının terbiyesini ona havale etti.

Ebû Saîd Şah, Râmpûr'a gittiğinde ilk şeyhi Şah Dergâhî'yi ziyaret etti. Ardından Râmpûr'dan ayrıldı. Bu dönemde bazı devlet adamlarıyla iyi ilişkiler kurmaya başlayınca Abdullah ed-Dihlevî kendisine bir mektup göndererek yaptığının doğru olmadığını, Râmpûr'da kalmasının, hatta Delhi'ye gelmesinin daha isabetli olacağını söyledi, ancak daha sonra yazdığı bir mektupta ona istediği yere gitmekte serbest bulunduğunu bildirdi. Bunun üzerine Leknev'e gitti. Abdullah ed-Dihlevî, hastalığının ağırlaşması üzerine Ebû Saîd Şah'a bir mektup yollayarak kendisinden sonra irşad makamına büyük oğlu Ahmed Saîd Şah'ı Leknev'de halife bırakmasını ve kendisinin Delhi'ye gelmesini istedi. Dihlevî mektubunda ayrıca Ebû Saîd'e, hem dergâhtakilerin hem de başta Abdülazîz ed-Dihlevî olmak üzere Delhi'deki âlimlerin çoğunun irşad makamına kendisinin geçmesi hususunda ittifak ettiğini bildirdi. Delhi'ye giden Ebû Saîd şeyhinin ölümünün (1240/1824) ardından irşad makamına geçiş vefatına kadar dokuz yıl bu görevini sürdürdü.

1249 yılının Ramazan ayında (Ocak 1834) Ebû Saîd Şah, büyük oğlu Ahmed

Saîd Şah'ı yerine bırakarak ortanca oğlu Şah Abdülganî'yle birlikte hacca gitmek üzere Delhi'den yola çıktı. Aynı yılın zilhicce ayının başlarında Hicaz'a ulaştı. Hacı müteakip Mekke'de humma hastalığına yakalandı, biraz iyileşince de Medine'ye gitmeye karar verdi. Birkaç ay Medine'de kaldı, ardından memleketine dönmek üzere oradan ayrıldı. 22 Ramazan 1250'de (22 Ocak 1835) Delhi civarındaki Tonk beldesine ulaşınca hastalığı ilerlediğinden yola devam edemedi ve burada konakladı. Yanında bulunan oğluna ve küçük kardeşine icâzet verdiğini bildirdikten sonra ramazan bayramının ilk günü (31 Ocak 1835) vefat etti. Büyük bir kalabalık tarafından kılınan cenaze namazının ardından naaşı Delhi'ye götürülerek mürşidinin sağ tarafına defnedildi.

Ebû Saîd Şah XIX. yüzyılda Kuzey Hindistan'da etkili olan birçok mürid yetiştirdi. Ahmed Saîd Şah, Şah Abdülganî ve Şah Abdülmugnî adlı oğullarıyla Muhammed Asgar Sâhib, Molla Hasan Buhârî, Mevlvî Muhammed Şerîf, Molla Hudâbürdî, Molla Gulâm-ı Muhammed, Mevlvî Hüsâm Ahmed Herâtî, Mevlvî Muhibbullah Efgân, Meyân Muhammed Cû, Meyân Azîmullah Sâhib, Anber Şah ve Emîr Bâcûrî onun halifelerindendir (M. Mazhar Müceddidî, s. 67-68). Ebû Saîd ile devam eden Müceddidiyye silsilesi onun halifeleri tarafından çeşitli beldelere yayılmış, torununun halifesi Selâhaddin Sâkîb'dan (ö. 1910) icâzet alan Süleyman Hilmi Tunahan yoluyla Türkiye'de de temsil edilmiştir. Delhi'deki hankahta bu silsile halen Ebû Saîd Şah'ın neslinden gelenler tarafından sürdürülmektedir.

Bazı müridlerinin arzusu üzerine 1230-1240 (1815-1824) yılları arasında Müceddidiyye âdâbına dair *Hidâyetü't-tâlibîn ve mirkâdü's-sâlikîn* adlı Farsça bir eser kaleme alan (Delhi 1299) Ebû Saîd Şah eserini Abdullah ed-Dihlevî'ye takdim etmiştir. Ebû Saîd, Mekke'de eserin Mehmed Hıfzî Efendi tarafından yapılan Arapça tercümesini görünce mütercimine Türkçe'ye de çevrilmesini istediğini söylemiş, bunun üzerine Hıfzî Efendi eseri 1837'de Türkçe'ye tercüme etmiştir (*Tercüme-i Hidâyetü't-tâlibîn*, İstanbul 1299). Ayrıca Urduca (Delhi 1320; trc. Mevlvî Nûr Ahmed, Kundion 2011), ikinci defa Arapça (Kahire, ts.) ve Malayca'ya da çevrilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdullah Dihlevî, *Abdullah Dihlevî ve Eserleri: Mekâtib-i Şerife ve Dürrü'l-Mearif* (haz. Süleyman Kuku), İstanbul 2008; Ahmed Saîd Şah, *Mektûbât-ı Ahmed Saîd Şah* (der. Molla Dost

Muhammed Kandeherî, İnan Kitâbhâne-i Meclis-i Şûra-yı Millî, nr. 14164, 36. Mektup, s. 44-46; Abdülğanî b. Ebû Saîd, *Žamîme-i Maġâmât-ı Mażhariyye* (Abdullah Dihlevî, *Maġâmât-ı Mażhariyye* içinde), İstanbul 2002, s. 168-172; M. Mazhar Müceddidî, *Maġâmât-ı Sa'idiyye ve Menâkıb-ı Ahmediyye*, Delhi 1281, s. 59-65, 67-68; Gulâm Server Lâhûrî, *Ĥazinetü'l-aşfiyâ*, Herat, ts., I, 701-703; Abdülmecîd el-Hânî, *el-Ĥadâ'ıku'l-verdiyye* (trc. M. Emin Fidan), İstanbul 2011, s. 750-752; M. Murad el-Kazânî, *Nefâ'isü's-şâniĥât fi tezyilü'l-bâkıyâtü's-şâliĥât* (*Tercemetü Reşahâti 'ayni'l-hayât* içinde), Mekke 1307, s. 84-98; Hocazâde Ahmed Hilmi, *Ĥadikatü'l-evliyâ*, İstanbul 1318, s. 134-138; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-havâtır*, VII, 13; Ebû'l-Hasan Zeyd Fârûkî, *Sevâniĥ-i Ĥayât-ı Ebû'l-Ĥayr Ma'rûf be Maġâmât-ı Ahyâr*, Delhi 1395, s. 64-68; M. Nûrbahş Tevekkülî, *Tezkire-i Meşâyih-i Nakşibendiyye* (haz. M. İlyas Âdil), Lahor, ts. (Müşâk Buk Kârner), s. 438-442; Athar Abbas Rizvî, *A History of Sufism in India*, New Delhi 1986, II, 249; Mehmed Emre, *Üstadım Süleyman Hilmi Tunahan (k.s.) ve Hatıralarım*, İstanbul 2000, s. 17-18; M. Hasan Müceddidî, *Ĥâlât-i Meşâyih-i Nakşibendiyye-yi Müceddidiyye* (haz. İkbâl Ahmed Fârûkî), Lahor 1424/2003, s. 458-460.

ABDURRAHMAN ACER

EBÛ SÛNNE, Ahmed Fehmî (أحمد فهمی أبو سنة)

Ahmed Fehmî b. Muhammed
b. Mahmûd Ebî Sünne
(1909-2003)

Mısırlı fıkıh âlimi.

13 Mart 1909 tarihinde Cîze vilâyetine bağlı Saf şehrinde doğdu. Burada kadı olan babası aynı zamanda şair olup Libya'da Şerîf İdrîs es-Senûsî'ye yardım için Hüseyin Kâmil'in emriyle gönderilen heyete başkanlık etmişti. Ahmed Fehmî ilk eğitimini dedesi Şeyh Mahmûd Halîfe Ebû Sünne'den aldı; onun yanında Kur'an-ı Kerim'i ezberledi, kendisinden nahiv ve tecvide dair kitaplar okudu. Tahsiline 1921'de girdiği Ezher'de devam etti. Yûsuf Hicâzî, Abdürraûf er-Rifâî ve Muhammed el-Müde'llil gibi hocalardan ders okuduğu orta ve lise öğreniminin ardından 1931'de yüksek kısma kaydoldu. Bu sırada Kahire Üniversitesi, Ezher ve Dârü'l-ülüm talebelerine de kapılarını açınca Ahmed Fehmî Edebiyat Fakültesi'ne devam edip Emîn el-Hûfî, Ahmed Emîn, İbrâhim Mustafa ve Ahmed eş-Şâyib'in derslerini de izledi. İlk yılın sonlarına doğru oğlunun, aynı zamanda arkadaşları olan bu hocalardan öğrenimini üniversitede sürdürme niyetini öğrenen babası onu ve hocalarını ikna ederek bundan vazgeçirdi, tahsiline dinî ilimlerin okutulduğu Ezher'de devam etmesini sağladı. Ertesi yıl Ezher'de Şeriat, Usûlüddin ve Arap Dili fakülteleri

Ahmed
Fehmî
Ebû Sünne

açılınca Külliyyetü's-şerîa'ya geçti ve ikinci sınıftan itibaren üç yıl okuyarak mezun oldu. Buradaki hocaları arasında Hasan el-Beyyûmî, Yûsuf el-Mersafî, Muhammed Abdülfettâh el-inânî, Muhammed Arafe ve Abdurrahman Tâc anılır. M. Zâhid Kevserî ile de yakın bir dostluk kurduğu kaydedilir. 1935'te başladığı fıkıh, fıkıh usulü ve teşrî tarihi alanındaki lisans üstü öğrenimini Ocak 1941'de tamamladı; *el-'Örf fi re'yi'l-fukahâ' ve'l-uşûliyyin* başlıklı tezle "üstâz" derecesinde âlimiyye diploması aldı. 1936'da çıkan bir kanuna göre anılan fakültelerin mezunları iki yıllık ihtisatın sonra yüksek lisans derecesine denk olan "şehâdetü'l-âlimiyye maa'icâze" diploması alarak Ezher'e bağlı orta öğrenim kurumlarında müderrislik, ayrıca hâkimlik ve vâzilik yapıyor, altı yıllık ihtisat yapanlar ise "şehâdetü'l-âlimiyye maa derecesi üstâz" diplomasıyla fakültelerde ders verebiliyorlardı. Ebû Sünne, Ezher'de uygulanan yeni sistemde bu unvanı alan ilk kişi olup Mahmûd Şeltût'un Ezher şeyhliği sırasında bu diploma artık doktora adıyla anılmaya başlandı.

1941'de Külliyyetü's-şerîa'da müderris olarak göreve başlayan Ebû Sünne, daha sonra doçent ve profesör olarak görev yaptı, 1974'te emekliye ayrıldı. Bu arada Şam (1960-1961), Libya (1962) ve Bağdat (1967) üniversitelerinde misafir öğretim üyesi olarak bulundu. 1972'de gittiği Mekke'de Cidde Melik Abdülazîz Üniversitesi'ne bağlı Külliyyetü's-şerîa'da (1981'den itibaren Ümmülkurâ Üniversitesi) uzun süre öğretim üyeliği yaptı; hayatının sonlarına doğru Kahire'ye döndü. 1980'de Mekke'de iken Ezher'e bağlı Mecmau'l-buhûsü'l-İslâmiyye (Kahire) ve 1983'te Dünya İslâm Birliği'ne bağlı Mecmau'l-fıkhi'l-İslâmî'ye (Mekke) üye seçildi. Aynı yıl Ezher'in bininci kuruluş yılı dönümü dolayısıyla birinci dereceden bilim ve sanat nişanına (visâmü'l-ülüm ve'l-fünûn) layık görüldü. Öğretim üyeliği dışındaki görevlerden uzak durdu, kendisine teklif

edilen Ezher'de Külliyyetü's-şerîa dekanlığı, Vakıflar bakanlığı gibi idarî görevleri kabul etmedi. Öğretim hayatı boyunca fıkıh ve usulü, İslâm hukuk tarihi, teşrî siyaseti, İslâm iktisadı, hadis, tefsir ve tasavvuf dersleri verdi, birçok yüksek lisans ve doktora tezi yönetti. 20 Eylül 2003 tarihinde Kahire'de vefat etti.

Abdülfettâh Ebû Gudde ve M. Emin Saraç onun Ezher'den, Mecmau'l-fıkhi'l-İslâmî genel sekreteri Sâlih b. Zâbin el-Merzûkî, Şûra Meclisi başkanı, Mescid-i Harâm imamlarından Sâlih b. Abdullah b. Humeyd, Abdurrahman b. Abdülazîz es-Südeys ve Küveyt Şûra Meclisi üyesi Abdullah es-Sümeyt, Ümmülkurâ Üniversitesi Külliyyetü's-şerîa dekanlarından Âbid es-Süfyânî, Süleyman et-Tüveycirî, Ömer b. Muhammed es-Sebil, Ahmed b. Humeyd de Mekke'de kendisinden ders almış talebelerinden bazılarıdır. Hanefî bir aileden gelen ve kendisi, Hanefîliği benimseyen Ebû Sünne, bu mezhep âlimlerinden özellikle İbnü'l-Hümâm'a hayran olup ondan "arkadaşım" diye söz ederdi. Memleketi Saf'ta Ezher'e talebe yetiştiren lise seviyesinde dinî bir okulla Kur'an okuma ve hâfızlık eğitiminin verildiği bir medrese yaptırmıştır.

Eserleri. 1. *el-'Örf ve'l-'âde fi re'yi'l-fukahâ'*. Doktora derecesini elde ettiği tezin yayımlanmış şeklidir (Kahire 1947, 1992, 2000, 2004). 2. *el-Vasîf fi uşûli fıkhi'l-Hanefiyye* (Kahire 1374/1955, 1421/2000). Külliyyetü's-şerîa'da ikinci sınıf talebelerine okuttuğu ders kitabı olup Sadrüşşerîa'nın *et-Tavzîh*'inin ikinci bölümü esas alınarak telif edilmiştir. 3. *en-Nazariyyâtü'l-âmmeh li'l-mu'âmelât fi's-şerîati'l-İslâmiyye* (Kahire 1387/1967). 4. *Muĥâdarât fi uşûli'l-fıkh* (Kahire 1421/2000). Şam Üniversitesi'nde 1961'de verdiği konferans içerir. 5. *Ĥâ'idetân fıkhıyyetân: el-'Âdetü muĥakkemetün ve lâ ĥarare velâ ĥırâr* (Kahire 2004). Diğer başlıca eserleri de şunlardır: *en-Nazariyyâtü'l-aşliyye li'l-aĥkâm ve edilletühâ* (hak, ehliyet, akit, milk ve damân nazariyelerine dairdir), *Ĥuĥûku'l-mer'eti's-siyâsiyye fi'l-İslâm*, *Maĥâşidü's-şerîa*, *el-İĥtisâdü'l-İslâmî*, *Fıkhü'l-üsreti'l-müslime*. Ayrıca *el-İĥvânü'l-müslimün* gazetesi, *Mecelletü'l-Ezher*, *Mecelletü'l-ĥâdreti'l-İslâmiyye* (Dımaşk), *Mecelletü Râbiĥati'l-âlemi'l-İslâmî*, *Mecelletü Mecma'i'l-fıkhi'l-İslâmî* gibi dergilerde çeşitli yazı ve makaleleri çıkmıştır. Ebû Sünne'nin makalelerinden bazıları şunlardır: "Ĥükümü'l-'ilâc bi-naĥli demin li'l-insân ev naĥli